

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

СМАЛЬКО Людмила Євгенівна

УДК 378.4 (73)

ІНДИВІДУАЛІЗОВАНЕ НАВЧАННЯ
В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У США

Спеціальність 13.00.09 – теорія навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Волинському державному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Гусак Петро Миколайович
Волинський державний університет
імені Лесі Українки, професор
кафедри соціальної педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ярошенко Ольга Григорівна,
Національний педагогічний
університет імені М.Драгоманова,
професор кафедри методики
природничо-географічних наук

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Сгадова Валентина Василівна
Академія педагогічних наук України,
вчений секретар

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний
університет імені М.Коцюбинського,
кафедра педагогіки, Міністерство
освіти і науки України, м. Вінниця

Захист відбудеться 20 вересня 2000 року об 16-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради № К.26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.Драгоманова за адресою: 252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у Національному педагогічному університеті імені М.Драгоманова.

Автореферат розіслано 18 серпня 2000 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Демократичні зміни, які відбуваються в Україні, спричинили пошук ефективних шляхів реформування життя у суспільстві, в тому числі й освіти. У державних документах реконструкції вітчизняної освітньої системи пріоритетним напрямом визнається впровадження інноваційних проєктів, які б задовольняли різносторонні освітні і професійні потреби кожної особистості. У зв'язку з цим виявлення і критичне осмислення досвіду зарубіжних освітніх систем є, очевидно, найважливішим і найбільш оптимальним шляхом підвищення ефективності реформування вітчизняної освіти.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця у вищій школі розвинених демократичних країн здійснюється за рахунок глибокої індивідуалізації навчання і впровадження ідей неперервної освіти. Вітчизняна вища освіта в основному акцентує увагу на проблемі оволодіння знаннями, а не на формуванні творчої особистості, здатної до самоактуалізації, самооновлення і самоудосконалення. В результаті випускники вітчизняних вузів, маючи глибокі теоретичні знання і практичні навички застосування їх у професійній діяльності, не здатні приймати самостійні рішення, відійти від вивченого зразка, висловлювати незалежні судження в тих або інших ситуаціях, передбачити можливі результати взаємодії з колективом, окремою особистістю.

Навчальний процес слід налагодити так, щоб студент без примусу прагнув до систематичного, активного, самостійного оволодіння знаннями. При цьому він повинен сам оцінювати свій рівень підготовки, самостійно обирати темп і визначати рівень засвоєння знань (не нижче визначеного мінімуму), переживати позитивні емоції в процесі навчання. Ефективно розв'язати ці проблеми можна через індивідуалізацію і нерозривно пов'язану з нею диференціацію навчання.

В українській педагогічній науці існує цілий ряд досліджень щодо перспектив розвитку і вдосконалення педагогічної освіти (С.І.Гончаренко, В.І.Луговий, Ю.І.Мальований, В.К.Майборода), професійної адаптації молодих учителів (О.Г.Мороз), ступінчатої педагогічної освіти (М.І.Шкіль, Г.П.Грищенко), індивідуалізації та диференціації професійної підготовки вчителя (П.М.Гусак, О.М.Пехота) та ін.

Значно зріс інтерес вітчизняних вчених до зарубіжних інноваційних підходів у теорії і практиці професійної підготовки педагога, і особливо у США, оскільки саме там простежується очевидна орієнтація на розвиток творчої індивідуальності студента. Зокрема, досліджувалися проблема педагогічної майстерності вчителя в освіті США (Р.М.Роман), особливості підготовки педагогічних кадрів у США (Я.С.Колибаб'юк), залежність відбору змісту педагогічної підготовки від багаторівневої специфікації цілей (Н.М.Лізунова), питання гуманізації професійної освіти в США (С.М.Романова), методологічні проблеми вищої освіти за кордоном (О.М.Джуринський, Л.П.Пуховська).

Проте зазначені напрями досліджень не вичерпують усіх аспектів професійної педагогічної підготовки творчої особистості вчителя, не повною мірою розкривають шляхи та умови реалізації ідей і моделей індивідуалізованого навчання зарубіжної школи у системі вищої освіти України. Як правило, досліджуються окремі аспекти індивідуалізації в системі підготовки майбутнього педагога. Необхідне детальне вивчення глибинних механізмів організації освіти у демократичних країнах. Це дасть можливість цілісно усвідомити напрацювання зарубіжної педагогічної науки та зразків освіти, що, у свою чергу, забезпечить усвідомлене і системне застосування їх у системі освіти України.

З огляду на актуальність проблеми і відсутність новітніх досліджень, де індивідуалізація навчання в системі підготовки учителя розглядалася б цілісно і системно, можливість виявити

певні закономірності індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки учителів у США, які б сприяли суттєвому підвищенню якісного рівня української педагогічної освіти, зумовлюється вибір теми нашого дослідження.

Тема дисертаційного дослідження відповідає програмі дослідницької діяльності Волинського державного університету ім. Лесі Українки “Оптимізація навчального процесу у вищому закладі освіти в умовах переходу на освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки майбутнього фахівця” (№ держреєстрації 0100 U 000240).

Об’єкт дослідження: індивідуалізація навчання у вищому закладі освіти.

Предмет дослідження: цілі, зміст, форми і методи індивідуалізації навчання в системі вищої педагогічної освіти у Сполучених Штатах Америки.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити концептуальні основи індивідуалізації навчання у вищій школі США, охарактеризувати прикладні моделі їх реалізації в процесі педагогічної підготовки майбутнього учителя та визначити напрями екстраполяції ідеї індивідуалізації навчання вищої школи США до умов педагогічної освіти України.

Відповідно до об’єкта, предмета і мети дослідження виділяються такі **основні завдання**:

- простежити генезис сучасних трактувань індивідуалізації навчання у вітчизняній та американській психолого-педагогічній науці;
- виділити основні теоретичні концепції, на яких базується індивідуалізоване навчання у вищій школі США;
- проаналізувати й описати шляхи здійснення індивідуалізації в процесі підготовки майбутнього педагога у вузах США;
- накреслити шляхи та визначити умови ефективного застосування ідей індивідуалізованого навчання у США у реформуванні педагогічної освіти України.

Методологічну основу дослідження складають праці з методології педагогічних досліджень провідних учених у галузі теорії та історії педагогіки (Н.К. Гончаров, В.С.Львіна, М.А.Скаткін, З.І.Равкін), фундаментальні психолого-педагогічні концепції навчання і розвитку особистості (А.М.Алексюк, Ю.К.Бабанський, В.І.Бондар, О.І.Бугайов, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, В.Ф.Паламарчук), положення сучасного культурологічного підходу (В.В.Біблер, Є.Л.Орлова, В.Г.Федотова та ін.), праці в галузі соціології і прогнозування освіти (І.В.Бестужев-Лада, В.С.Гершунський, В.Я.Нечаєв, Ф.Р.Філіппов та ін.).

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися такі загальнонаукові **методи дослідження**: а) теоретичні (концептуально-порівняльний аналіз, синтез, моделювання педагогічних процесів, систематизація теоретичних і експериментальних даних, узагальнення дослідницьких фактів); б) емпіричні (інтерв’ю, діалог, анкетування, спостереження, бесіда, тести); в) методи статистичної обробки кількісних показників дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у: 1) систематизації концептуальних підходів та технологічних моделей індивідуалізації навчання в системі вищої освіти США; 2) виявленні закономірностей індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога у США; 3) визначенні цілісної системи умов, які сприятимуть ефективному впровадженню моделей індивідуалізованого навчання в українську систему вищої педагогічної освіти.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукових засад індивідуального підходу до формування професійної готовності майбутнього педагога, у виявленні деяких загальних тенденцій в розумінні навчання з позицій гуманізації педагогічної свідомості в дослідженнях американських та вітчизняних вчених і в обґрунтуванні необхідності врахування при запозиченні зарубіжного досвіду відповідностей наукових концепцій індивідуалізації культурним традиціям української системи освіти.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що:

- розкрито механізми використання на практиці моделей індивідуалізованого навчання, що дасть змогу значно активізувати навчальний процес і спрямувати студентів на творче оволодіння необхідними для майбутньої професії знаннями;

– представлено способи побудови програм вивчення майбутніми учителями навчальних дисциплін на основі вибору ними індивідуальної траєкторії навчання;

– визначено напрями перспективних досліджень і рекомендації для застосування моделей індивідуалізованого навчання, розроблених у вищій школі США, в українській системі освіти.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в навчальний процес у Волинському державному університеті ім. Лесі Українки (довідка № 5/1066 від 24. 03.2000 р.) і Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М.Коцюбинського (дов. № 026/408 від 07.08.2000 р).

Особистий внесок автора полягає в систематизації психолого-філософських підходів вітчизняних та американських вчених до індивідуалізації і класифікації технологічних моделей індивідуалізованого навчання відповідно до цих теоретичних концепцій, узагальненні констатуючих результатів з досліджуваної проблеми, практичному впровадженні результатів дослідження в процесі вивчення студентами іноземної мови.

Вірогідність основних положень і висновків дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, репрезентативністю проаналізованих оригінальних джерел (особливо найновіших – через мережу INTERNET); вибраною сукупністю методів дослідження, які використовуються порівняльною педагогікою; різнобічним якісним та кількісним аналізом отриманих результатів експериментального дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження апробовані у виступах на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ВДУ ім. Лесі Українки (1996-1999), науково-практичній конференції “Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток” (Луцьк, 1998), республіканській науково-практичній конференції “Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів” (Вінниця, 1999).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 4 статті у наукових фахових виданнях, 1 стаття у збірнику матеріалів республіканської науково-практичної конференції, 2 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (230 найменувань, із них – 125 іноземною мовою) і додатків. У роботі міститься 10 таблиць, 2 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено мету, об’єкт, предмет, методологію і завдання дослідження; розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора, апробація та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – “Тенденції індивідуалізації навчання в системі підготовки майбутнього педагога у США” – проаналізовані і систематизовані концептуальні підходи до індивідуалізації навчання у педагогічній науці США та моделі, в яких вони реалізуються. Аналіз здійснено у порівнянні позицій вітчизняних і американських вчених у трактуванні понять, пов’язаних з індивідуалізацією. Виявлено як спільні риси, так і розбіжності. Зокрема, аналітичне вивчення вітчизняних та американських джерел з проблеми дослідження дало змогу встановити, що під індивідуалізацією американські вчені розуміють будь-які форми і методи врахування індивідуальних особливостей особистості у навчанні. З цих позицій індивідуалізація є не концепцією, як її розглядає вітчизняна наука, а системою індивідуалізованого навчання. Як правило, методологічні позиції дослідників з проблеми індивідуалізації у США залежать від того, на який напрям філософсько-психологічної школи вони зорієнтовані. Аналіз фундаментальних робіт з проблем індивідуалізації навчання у США (С.Чарльз, В.Пауелл, Дж.Блекборн, Дж.Брунер, К.Роджерс та ін.) дає змогу зробити висновок, що розгляд основних концептуаль-

них підходів, які покладені в основу індивідуалізації навчання в системі освіти США, слід пов'язувати з розвитком таких напрямів у педагогічній психології, як біхевіоризм, когнітивізм та гуманізм. Провідні ідеї та загальні положення індивідуалізації, характерні для кожного з цих напрямів, представлено в табл. 1.

Розробляючи концептуальні ідеї індивідуалізації навчання, автори різних методологічних орієнтацій акцентують увагу на різних аспектах навчання. Так, послідовники теорії біхевіоризму і програмованого навчання більшу увагу звертають на цільове визначення особистісних характеристик суб'єктів навчання і розробку процесуальних умов їх реалізації. Представники когнітивної психолого-педагогічної школи концентруються на конструюванні змісту навчання відповідно до особистісних характеристик кожного студента на основі визначення їх когнітивних стилів. Педагоги, які орієнтуються на ідеї гуманістичного напрямку, бачать можливості реалізації цілей індивідуалізації у створенні відповідних умов для особистісного розвитку студента в конструктивній взаємодії з викладачем і навчальним середовищем.

**КЛАСИФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ
ДО ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ США**

Філософсь-ко-психологічний напрям	Представники	Провідна ідея	Загальні положення індивідуалізації
Біхевіористичний	Ф.Келлер, Е.Торндайк, Дж.Уотсон, Б.Скіннер	Управління самостійною роботою студента залежно від його індивідуальних особливостей і темпу навчання.	Чіткість цілей навчання, які діагностуються; структурування навчальної діяльності студента; жорсткі інструкції в управлінні навчанням; реалізація оперативного-зворотного зв'язку; коректування відхилень у засвоєнні навчального матеріалу на основі аналізу помилкових рішень; високий ступінь самоконтролю студентів за своїм прогресом на шляху реалізації цілей навчальної програми.
Когнітивний	Ж.Піаже, К.Левін, Е.Толмен	Когнітивний стиль як характеристика пізнавальної сфери є основною властивістю особистості в організації навчального процесу.	Виділення когнітивного стилю студента і врахування його при організації індивідуального навчання; дослідження індивідуальних структур пізнавальної діяльності і здатності до взаємодії когнітивних стилів; розвиток мотивації навчання; розвиток індивідуальності студента на основі розвитку мислення і чітко структурованої навчальної інформації; індивідуальне консультування.
Гуманістичний	А.Комбс, А.Маслоу, К.Роджерс, Р.Бернс	Вільне навчання, центроване на студентові: не студент адаптується до навчання, а створюються адекватні його особистісним особливостям умови взаємодії з викладачем у навчальному процесі.	Студент – цілісна особистість з творчою потребою до самореалізації; прогресивний особистісний розвиток залежить від потенційних особистісних можливостей студента – здібностей до навчання; характер попереднього етапу в навчанні; самоусвідомлення індивідуально-типологічних особливостей своєї особистості студентом (самовизначеність, самообізнаність, самоспрямованість, самооцінка); стадії розвитку власного “Я”.

Встановлено, що моделі індивідуалізованого навчання у вищій школі США часто створені на основі зближення ідей різних психолого-педагогічних напрямів. Особливої уваги заслуговує сам процес полеміки, в результаті якого, прихильники різних теоретичних парадигм знаходять компромісне рішення. Таким чином з'являються нові нетрадиційні технології професійного тренінгу спеціалістів, спільним для яких є визнання гуманістичної орієнтації навчання, визнання принципу активності, самостійності й автономності студента у навчанні. Більшість американських вчених визначають індивідуалізацію навчання як систему максимальної відповідності контексту навчання індивідуальним здібностям студентів (табл. 2).

Таблиця 2.

**КЛАСИФІКАЦІЯ МОДЕЛЕЙ
ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ США
ВІДПОВІДНО ДО ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАПРЯМІВ**

Філософсько-психологічний напрям	Модель	Представники	Головні характеристики моделі
1	2	3	4
Біхевіоризм	План Келлера	Ф.Келлер С.Чарльз	У навчальному процесі студент проходить шлях: початкове засвоєння термінів, експеримент на моделях, застосування їх на практиці під керівництвом викладача, спостереження цих моделей в дії, ефективна організація індивідуальної самостійної роботи.
	Модель індивідуально призначеного навчання	Е.Торн-дайк, Б.Скін-пер	Багаторазове тестування, індивідуалізована програма на основі принципу “стимул – реакція”. Процес навчання – формальне тренування під впливом зовнішніх дій.
	Діагностико-рекомендаційна модель навчання	С.Чарльз	Тестування перед початком нового курсу → планування навчання на основі результатів тесту → навчання у відповідності до цілей і мотивів → оцінювання викладачем ступеня досягнення студентом цілі навчання.
	Модель досконалості у навчанні	Б.Блум	Усвідомлення студентами поставленої цілі; забезпечення вільного вибору методів і шляхів навчальної діяльності, організація включеності студента в навчальний процес, надання додаткових можливостей студентам з низьким вихідним рівнем, процес навчання: попереднє тестування – навчання – проміжне тестування – повторне навчання або поширення і поглиблення курсу – повторне тестування.
1	2	3	4
Когнітивізм	Модель постійного прогресу в навчанні	Р.Томас, М.Лоу-мен	Постійно оновлюваний зміст навчання відповідно до прогресуючих когнітивних потреб студента, аутентичність позиції двох суб'єктів навчального процесу (студент – викладач).
	Модель індивідуального когнітивного розвитку студента у навчанні	В.Перрі, С.Чарльз, А.Чике-рінг	Студенти проходять 9 стадій особистісного розвитку від дуалізму до релятивізму; студент при цьому мобілізується на внутрішні фактори контролю, на визначення та інтегрування плюралістичних перспектив, на емпатичне ставлення до інших, на постановку себе постійно в нові ситуації.
Гуманізм	Модель автономності у навчанні	Д.Боуд, Р.Харрі-сон, М.Ноулз	Здатність студента до реальної самооцінки і саморефлексії, вміння конструювати кінцеві цілі навчання, свобода від диктату і втручання інших людей в його навчальний процес, формулювання власної стратегії поведінки в навчальній ситуації.

	Модель персоналізованої освіти	Ф.Фул-лер, К.Піттерс Д.Роббен	Висока моральна свідомість і професійна самосвідомість оволодіння ціннісними аспектами змісту навчання; мотив зумовлює зміст того, що вивчається; зміст втрачає чіткі програмні межі, стає функцією, продуктом взаємодії суб'єктів навчальної діяльності.
--	--------------------------------	-------------------------------------	---

На основі виявлених концептуальних підходів до індивідуалізації навчання у вищій школі США у цьому розділі проаналізовано ключові методологічні позиції втілення ідей індивідуалізованого навчання в системі педагогічної освіти.

У вітчизняній педагогічній науці існує цілий ряд досліджень з проблем індивідуалізації в системі підготовки майбутнього педагога. Проте предметом дослідження в них виступають, як правило, окремі компоненти професійно-педагогічної підготовки (педмайстерність, компетентність, позанавчальна діяльність) або ж окремі навчальні дисципліни. Ми аналізуємо проблему індивідуалізованого навчання цілісно і системно на усіх рівнях педагогічної освіти у США: від профвідбору і профорієнтації до післяуніверситетського тренінгу.

Цілеспрямований аналіз документів освіти та монографій американських вчених дає змогу зробити висновок про те, що у США реформування і удосконалення педагогічної освіти здійснюється на основі ідей неперервної освіти, яка рекомендована ЮНЕСКО як найбільш досконала система освіти сучасності. Згідно з головними позиціями цієї системи навчання процес формування і розвитку особистості вчителя розпочинається ще у школі, продовжується у вузі і остаточно реалізується у сфері післядипломної освіти.

Система неперервної освіти покликана виховати спеціаліста, здатного до постійного самоаналізу та самоудосконалення. У зв'язку з цим актуалізується необхідність виділення тих системотворних факторів, які забезпечують послідовність і наступність окремих етапів такої професійної підготовки: інваріантність тих видів навчальної і професійної діяльності, яка презентується студентам, неперервність професійного розвитку, передача на певному етапі ініціативи тому, хто навчається, створення таких психолого-педагогічних умов, за яких він із об'єкта професійної підготовки стає суб'єктом своєї власної професійної діяльності. Проведене дослідження переконує, що успішністю реалізації принципів неперервної освіти вища школа США завдячує, перш за все, чітко налагодженій системі індивідуалізованого навчання на усіх рівнях, що сприяє досягненню комфортності у навчанні, високої мотивації.

Отже, дослідження теоретичних аспектів індивідуалізації навчання у США і детальний аналіз напрямів реформування системи освіти з цих позицій дає можливість констатувати, що перманентною ідеєю удосконалення підготовки майбутнього спеціаліста в університетах США є гуманізація навчального процесу. В контексті нашого дослідження гуманізацію педагогічної освіти ми розуміємо як цілеспрямовану модифікацію сфери цінностей вчителя у трьох напрямках: 1) формування гуманістично зорієнтованих цінностей, які забезпечують відмову від функціонально-рольових стереотипів у професійній діяльності; 2) формування суб'єктної позиції вчителя у навчально-виховному процесі, готовність взяти на себе відповідальність за вибір цілей і методів навчання, подолання своєрідного відчуження між особистістю вчителя та його професійною діяльністю і 3) формування позитивної Я-концепції як в особистісному, так і професійному значенні.

У другому розділі – “Компоненти індивідуалізованого навчання в системі підготовки майбутніх вчителів в США” – аналізуються мотиваційно-цільова спрямованість, змістово-процесуальне забезпечення і контрольно-регулюючі аспекти індивідуалізованого навчання у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя в університетах США та обґрунтовуються необхідні умови для їх ефективного впровадження в українську систему педагогічної освіти з метою підвищення її якісного рівня.

У дослідженні вищеназваних проблем важливе значення мали концептуальні положення

теорії куррікулуму (від англ. *curriculum* – курс навчання, навчальний план), оскільки саме куррікулум у вищій школі США найяскравіше відображає шляхи організації індивідуалізованого навчання на практиці, являючи собою єдність цілей навчання, змісту освіти і педагогічних стратегій, необхідних для досягнення цих цілей. Як показує дослідження, у визначенні поняття “куррікулум” однастайності у педагогічній науці США немає; тут представлено навіть різнополярні точки зору: від “навчального плану” до “структурної серії очікуваних результатів”. При всій багатогранності, найбільш поширеною у педагогічній освіті є модель куррікулуму, яка охоплює цілі, педагогічну стратегію, зміст освіти і критерії оцінки. Загалом, куррікулум виступає в цих моделях як цілісна система індивідуалізації навчання, представлена у тісному взаємозв’язку усіх компонентів.

Проблема цілей навчання є провідною ланкою в усіх моделях. Від розуміння цієї важливої педагогічної категорії залежить побудова науково обґрунтованої системи індивідуалізованого навчання, розробка його змісту, навчальних планів і програм.

У цьому розділі проаналізовані як теоретичні основи цілеутворення і мотивації у навчанні, так і реалізація цих ідей на практиці при конструюванні індивідуальних програм вивчення педагогічних дисциплін, відборі змісту навчання і т. ін. Ми прийшли до висновку, що педагогічний процес підготовки студентів у вузах США – це створення якомога досконалішої таксономії цілей усіх видів, підбір критеріїв їх оцінки і чітке визначення умов реалізації особистісних цілей у навчальному процесі. У дослідженні доведено, що в американських вузах досягають високих показників професіоналізму у підготовці майбутнього педагога завдяки тому, що допомагають кожному студенту визначити реальні для нього цілі навчання та індивідуальний план їх досягнення. На професіоналізм педагога головним чином впливають особливості його особистісних мотивів, прагнень і цільових установок. Сфера індивідуалізації смислів є джерелом розвитку професійної активності і мотивацій. На підставі результатів нашого дослідження мотиваційно-цільового компонента індивідуалізації можна створити принципово нову стратегію педагогічної освіти, а саме: формування у майбутніх педагогів механізмів модифікації мотиваційно-ціннісних аспектів власної діяльності через самопізнання. На жаль, аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема цілеутворення у взаємозв’язку з мотивацією як стрижнева позиція індивідуалізованого навчання піднімається досить рідко і це негативно відбивається на загальному рівні досліджень у цій сфері.

У розділі детально проаналізовано зміст педагогічної освіти і встановлено, що теоретичні моделі куррікулуму використовуються американськими вченими при визначенні змісту педагогічної підготовки відповідно до особистісних цілей та індивідуальних особливостей студента. Концепція релевантності у визначенні змісту освіти є визначальним фактором при складанні індивідуальних програм навчання. Ми виявили чітку тенденцію спільного (викладач і студент) планування навчальних планів і програм на основі вивчення запитів студентів, особливостей їх когнітивних стилів за спеціально розробленими методиками. Це дає змогу при формуванні змісту навчання орієнтуватися на професійні цілі студента і максимально їх враховувати.

Важливим підґрунтям у цьому є система консультувань, яка охоплює усі компоненти навчання: від постановки цілей до аналізу результатів і коректування навчальної взаємодії. У вищій школі США існує досконало розроблена методика консультувань і побудови консультаційного діалогу, яка включає такі позиції: 1) діагностика навичок навчання, когнітивних можливостей, мотивації студента; 2) дослідження стратегій самостійного здобуття інформації і виявлення відмінностей між ними у співставленні з цілями навчання; 3) надання студентові допомоги в набутті чи переорієнтації індивідуально-соціальних навичок, покращанні адаптації до мінливості навчальних ситуацій; 4) відпрацювання навичок вирішення проблем і самостійного прийняття рішень.

З огляду на те, що проблема консультування як педагогічна умова реалізації моделей індивідуалізованого навчання є однією із найменш досліджених і розроблених у педагогічній науці України, вважаємо, що при впровадженні американського досвіду організації індивідуалі-

зованого навчання в українську систему вищої педагогічної освіти першочерговим завданням є запозичення чітко відпрацьованих там механізмів методики проведення консультувань. Для ефективного функціонування цих механізмів у вітчизняній системі освіти найактуальнішою проблемою є спеціальна підготовка і викладачів, і студентів до роботи за програмами консультування та взаємоконсультування, оскільки аналіз результатів анкетування та інтерв'ювання студентів і викладачів щодо готовності до консультаційного діалогу в процесі навчання свідчить про їх неготовність і нездатність створити такі програми консультування, які б відповідали усім вимогам індивідуалізованого навчання і забезпечували б високу ефективність консультаційного процесу.

Особлива увага в розділі приділяється не лише аналізу індивідуальних програм вивчення психолого-педагогічних дисциплін, а й тим формам і методам навчання, які використовують індивідуальний підхід. Це, насамперед, “Програма індивідуалізованої підготовки вчителів”, розроблена Ф. Фуллер та її колегами в Центрі розвитку педагогічної освіти в штаті Техас, модульне навчання, робота в малих групах (проблемні групи, “мозковий штурм”, метод “акваріума”), моделювання, мікрвикладання і т. п.

Вартими детального вивчення і запозичення є позиції американської педагогічної науки щодо організації педагогічної практики і стажування як її різновиду для найбільш здібних і талановитих студентів.

У розділі викладено характеристику контрольно-регулюючого аспекту індивідуалізованого навчання. Будучи складовою частиною куррікулуму, форми контролю є прямим продовженням роботи в межах навчального процесу. З позицій індивідуалізації це не підсумок навчальної діяльності, не результат, а безперервний процес. Будь-які форми оцінювання висувають перед студентом вимоги, які розвивають у нього мотиваційну готовність до подальшого навчання і самоудосконалення. Для коректування навчального процесу і підвищення мотивації студентів – майбутніх педагогів, на нашу думку, є дуже ефективними форми оцінки професійних якостей вчителя. В американських університетах для цього користуються такими її варіантами, як: 1) шкала рейтингу членів малої групи; 2) шкала різнобічної оцінки професійних якостей вчителя. Студент, працюючи в різних мікрогрупах, може оцінити себе очима батьків, учителя-колеги, адміністратора, учня.

Система оцінювання, побудована на принципах індивідуалізації, або, з позицій американської педагогічної науки, індивідуальному підході, коректує і стимулює у кожного студента прагнення оволодіти необхідними якостями професійної майстерності майбутнього вчителя на основі свідомого вибору індивідуальної траєкторії навчання.

Проведений нами аналіз моделей індивідуалізованого навчання у вищій педагогічній школі США та умов і засобів їх реалізації дав можливість виділити такі позиції, які переконливо свідчать про необхідність переходу на цю систему навчання, а саме:

- індивідуалізація в навчанні орієнтує студента на самостійність у діях і вчинках, а, отже, на самовизначення в освіті і сприяє особистісному розвитку;
- індивідуалізація сприяє особистісному визначенню цілей навчальної діяльності, прогнозуванню самими студентами своїх успіхів і прогресу в навчанні;
- знання, розуміння і врахування викладачами індивідуальних стилів студентів допомагає встановити ефективні відносини між суб'єктами навчального процесу;
- вибір індивідуальної стратегії у навчанні підсилює відчуття задоволення.

Запозичення ідей індивідуалізованого навчання в українську систему підготовки майбутнього педагога вимагає вивчення специфіки вітчизняної культури освіти. Вважаємо, що без цього перенесення американського досвіду у вітчизняну освіту навряд чи буде успішним. Важливо врахувати, перш за все, основну, глобальну відмінність культур Старого і Нового світу – в Європі культура сприймається як духовна сфера діяльності індивідуума, а у США поняття культури включає усі сторони життя суспільства. Розвиваючи ідею “діалогу культур”, запропоновану В.В.Біблером, ми прийшли до висновку, що перехід інновації чи звичаю від однієї соці-

альної спільності до іншої шляхом запозичення може бути якісним лише за таких умов:

- оцінка інновації представниками суспільства “реципієнта” з точки зору сумісності їх із системою уявлень, мотивів, цінностей, які існують у цьому суспільстві, і сприяння ефективному задоволенню запитів, характерних для цього суспільства;
- існування в суспільстві груп, які здатні підтримати цю інновацію;
- якою мірою представники культури, звідки запозичується досвід, здатні впливати на вимоги групи культури “реципієнта”.

Проведене аналітичне дослідження дає підстави вважати, що ці умови наявні в Україні, тому запозичення технології американської системи вищої освіти сприятиме інноваційним процесам в Україні.

Навіть зарубіжні спеціалісти визнають, що випускники педагогічних навчальних закладів України відрізняються від їхніх більш глибокими теоретичними знаннями. Проте багато молодих вчителів, які опиняються в реальних умовах школи, часто відчують труднощі в організації навчального процесу в класі, в стосунках з колегами. Причиною цього, на нашу думку, є неготовність наших студентів до самовдосконалювання та самооновлювання, а перешкодою на цьому шляху є відсутність чітко відпрацьованих моделей індивідуалізованого навчання.

Проведене анкетування студентів щодо уявлень про особливості свого саморозуміння і саморозвитку дає можливість стверджувати, що більшість студентів визнають, що глибоке розуміння себе є основою гармонійного розвитку особистості, при цьому “розуміють себе добре” – 30%, “задовільно” – 44%, “погано” – 17%, “не розуміють” – 9%. На процес саморозуміння впливають: друзі – 31%, батьки – 30%, власні роздуми – 8%, знайомі – 6%, викладачі вузу – 2%, інші люди – 23%.

Студенти виділили труднощі, які в них виникають на шляху до саморозуміння: внутрішні протиріччя – 25%, неправильна самооцінка – 20%, розбіжності між поглядами і діями – 20%, недостатність необхідних знань – 15%, лінощі – 14%, важко відповісти – 6%.

Для визначення шляхів та умов адаптації американського досвіду індивідуалізації навчання в системі освіти в Україні ми використали традиційні для методів педагогічних досліджень стандартизоване і вільне опитування українських студентів і викладачів, які проходили стажування в університетах США або навчалися там, а також анкетування студентів і викладачів, відвідування занять, які проводили американські викладачі зі студентами вітчизняних вузів. Метою анкетування та опитування було: виявити ставлення студентів і викладачів до індивідуалізації навчального процесу, їх розуміння особливостей індивідуальних стратегій навчання та особливостей індивідуальних стилів пізнавальної діяльності. В анкетуванні взяли участь 128 студентів і 56 викладачів. Аналіз результатів опитування дає нам змогу певною мірою констатувати неготовність ні наших студентів, ні викладачів до такої форми індивідуалізованого навчання, яка б відповідала усім вимогам психолого-педагогічної науки. Зокрема, було встановлено, що:

- 1) 92% викладачів сприймають індивідуалізацію навчання як врахування здібностей кожного студента;
- 2) лише 32% викладачів надають значення вибору студентами індивідуальної стратегії діяльності у навчанні і спеціальному тренінгу у студентів, умінь вибирати індивідуальну траєкторію пізнавальної діяльності в ході вивчення навчальних дисциплін;
- 3) 60% загальної кількості опитаних вважають неможливим повністю перейти на моделі індивідуалізованого навчання, називаючи причинами неготовність до цього студентів як результат навчання в школі, недостатнє технічне і методичне забезпечення навчального процесу, відсутність підручників і посібників, складнощі у реорганізації управління педагогічних служб;
- 4) 84% студентів визнають необхідність індивідуалізації, виявляють бажання сконструювати свій індивідуальний план навчання – 52%;
- 5) задоволені своєю самореалізацією у навчанні лише 30% студентів, ще менший відсо-

ток задоволеності розумінням і підтримкою викладачів (21%).

Аналіз і систематизація даних опитування допомогли визначити умови, необхідні для ефективного функціонування американських моделей індивідуалізованого навчання в українській системі вищої освіти. Насамперед, слід змінити пріоритети процесу навчання: а) специфікація цілей навчання (актуалізація і розвиток особистісних і суб'єктних функцій індивідуума); б) формування змісту освіти на основі поєднання освітнього стандарту з особистісним досвідом того, кого навчаємо; в) впровадження новітніх технологій, які створені на основі принципів неперервності і які забезпечують реалізацію особистісної функції і вимог особистісного рівня самореалізації індивіда.

Серед умов, необхідних для ефективної екстраполяції американського досвіду індивідуалізованого навчання в системі освіти України, слід назвати першочерговими такі: 1) створення відповідної методичної, технічної і організаційної бази; 2) зміна функцій викладачів у навчальному процесі з інформуючої і контролюючої на консультативну та корегуючу; 3) підвищення психолого-педагогічної грамотності педагогічних кадрів вищої школи, більш ретельний відбір викладачів вищих педагогічних закладів з позицій досконалого володіння ними навичками міжособистісного спілкування; 4) створення спеціальних програм підготовки консультантів, тьюторів, озброєних методикою побудови консультативного діалогу на основі розуміння запитів і мотивів студентів у навчанні і поваги до особистості кожного, кого навчаємо; 5) з метою задоволення освітніх потреб студентів у системі вищої освіти України слід використати стратегію навчання за індивідуальними освітніми програмами, що сприятиме вирішенню цілей освіти на трьох взаємопов'язаних рівнях: соціальному, загальноосвітньому і конкретному навчальному; 6) пріоритетним напрямом науково-дослідницької і практичної роботи педвузів слід зробити дослідження взаємозв'язку особистісних характеристик та індивідуального стилю пізнавальної діяльності з наданням переваги тій чи іншій моделі індивідуалізованого навчання.

У загальних висновках викладено результати дослідження проблеми індивідуалізованого навчання в системі підготовки вчителя у США як на теоретичному, так і методичному рівні, а також визначено напрями подальших досліджень, необхідних для ефективного функціонування моделей індивідуалізованого навчання в українській системі вищої освіти:

1. Систематизація концептуальних положень і технологічних моделей індивідуалізованого навчання, а також виявлені закономірності індивідуалізації в процесі професійної підготовки майбутнього педагога у США дають можливість визначити цілісну систему умов, необхідних для ефективного впровадження цих моделей в українську систему вищої освіти, що суттєво підвищить якісний рівень підготовки майбутніх учителів України.
2. Основними аспектами індивідуалізованих систем навчання американського університету є: персоналізовані цілі навчання, зміст навчання, представлений в куррікулумах, шляхи, засоби, форми і методи індивідуалізованої системи навчання, особистісні якості студента, мотиви, почуття відповідальності, когнітивні стилі, рівні самоконтролю, темп навчальної діяльності, консультативно-корегуюча роль викладача.
3. Індивідуальна програма навчання в американській системі освіти інтегрує на студента усі компоненти навчання з врахуванням його індивідуального вибору та особливостей його особистості, забезпечує кожного студента індивідуальною схемою реалізації цілей навчання, схемою взаємодії викладача та студента і концентрує увагу на принципі активності і автономності студента у навчанні.
4. Завершене наукове дослідження переконує, що пріоритетною ланкою системи вищої освіти повинна стати педагогічна освіта, переорієнтована з авторитарних на гуманістичні позиції. Індивідуалізоване навчання в системі підготовки майбутнього педагога спрямовує зміст освіти на формування у нього позитивної Я-концепції і механізму аналізу власних професійних установок. У центрі уваги – мотиваційно-сміслові аспекти педаго-

гічної діяльності, зокрема, здатність педагога до особистісного і професійного самовизначення, самоконтролю і самоаналізу. Підготовлений таким чином учитель сформує творчу особистість учня, здатного до постійного особистісного і, в майбутньому, професійного самоудосконалення, забезпечить реалізацію принципів неперервної освіти як головної вимоги сучасності в галузі освіти.

5. Теоретико-методологічні підходи до вивчення науково-дидактичних проблем дали нам змогу виділити культурологічний принцип як провідний при обґрунтуванні можливостей успішного запозичення досвіду індивідуалізованого навчання вищої школи США в українську систему освіти. Застосування індивідуальних програм у навчанні і багаторівневої системи підготовки майбутніх вчителів в Україні вимагає забезпечення умов, необхідних для ефективного їх функціонування, зокрема, спеціальної підготовки викладачів і студентів до введення цих інновацій, розробки спеціальної документації і методик педагогічної діагностики та ін.
6. Аналіз досвіду американських вузів переконливо свідчить про перспективність запозичення в українську систему педагогічної освіти принципів організації педагогічної практики і стажування як її різновиду. Важливим моментом є продовження терміну практики і проведення її після закінчення вивчення кожного теоретичного курсу, а також індивідуальний підхід до кожного студента у виборі школи для проходження практики, де він може проявити себе в ролі ідеального вчителя. Завдяки цьому досягається комфортність у навчанні і висока мотивація.

Проблема запозичення американського досвіду індивідуалізованого навчання в українську систему освіти є досить складною і багатогранною. Проведене дослідження розцінюємо як перший крок до вирішення цього важливого завдання сучасності. Для успішної реалізації цієї ідеї в подальшому вважаємо за доцільне проведення спеціальних досліджень взаємодії викладача і студента у навчальному процесі на основі співвідношення їх когнітивних стилів, створення спеціальних програм підготовки професіональних консультантів, конструювання індивідуальних освітніх програм на рівні окремих навчальних дисциплін.

Результати дослідження відображено в таких наукових публікаціях:

1. Смалько Л.Є. Диференціація професійної готовності майбутніх спеціалістів у вузах США // Науковий вісник ВДУ. Педагогіка, психологія. – Луцьк: ВДУ, 1997. – № 7. – С. 19-21.
2. Смалько Л.Є. Феноменологічний напрям як одна з тенденцій гуманізації професійної педагогічної свідомості в США // Проблеми педагогічних технологій (Тематичний збірник наукових праць). – Луцьк: Вежа, 1998. – Вип. 3. – С. 79-82.
3. Смалько Л.Є. Педагогічна освіта в США: реалії та перспективи // Науковий збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. – Луцьк: ВДУ, 1998. – Вип. 3. – С. 124-126.
4. Смалько Л.Є. Інноваційні проекти персоніологічного напрямку у педагогічній освіті США // Проблеми педагогічних технологій: Тематичний збірник наукових праць. – Луцьк, 1999. – Вип. 4. – С. 19-24.
5. Смалько Л.Є. Дві моделі менторингу в системі післяуніверситетського тренінгу: з досвіду підготовки вчителів у США // Збірник матеріалів республіканської науково-практичної конференції “Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів”. – Вінниця, 1999. – Т. 2. – С. 328-334.

АНОТАЦІЯ

Смалько Л.Є. Індивідуалізоване навчання в системі підготовки майбутнього педагога у вищій школі США. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – Теорія навчання. – Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова. – Київ, 2000.

У дисертаційному дослідженні виявлено і систематизовано концептуальні основи індивідуалізації навчання у вищій школі США, охарактеризовано прикладні моделі їх реалізації в процесі підготовки майбутнього учителя і визначено цілісну систему умов, необхідних для ефективного застосування цих моделей в українській системі вищої освіти. Розкрито структуру й зміст індивідуалізованої системи навчання на основі вивчення теоретичних моделей куррикулуму, який в американській вищій школі являє собою єдність особистісно орієнтованих цілей навчання; змісту навчання, відібраного відповідно до цілей; педагогічних стратегій засвоєння змісту і досягнення цілей навчання та критеріїв оцінки. Обґрунтовано першочергові завдання, які слід вирішити, щоб забезпечити ефективне функціонування американських моделей в українських педагогічних вузах і визначено напрями подальших досліджень у сфері індивідуалізації навчального процесу як оптимального шляху вирішення головної вимоги сучасності – підготовки творчої особистості фахівця, здатного до самореалізації і самовдосконалення.

Ключові слова: концепція, модель, індивідуалізація, консультаційний діалог, куррикулум, когнітивний стиль, самоактуалізація, тьютор.

АННОТАЦИЯ

Смалько Л.Е. Индивидуализированное обучение в системе подготовки будущего педагога в высшей школе США. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – Теория обучения. – Национальный педагогический университет им. М.Драгоманова. – Киев, 2000.

В диссертационном исследовании выявлены и систематизированы концептуальные позиции индивидуализации обучения в высшей школе США, охарактеризованы прикладные модели их реализации в процессе подготовки будущего учителя и определена целостная система условий, необходимых для эффективного применения этих моделей в украинской системе высшего образования. Освещена структура и содержание индивидуализированной системы обучения на основе изучения теоретических моделей куррикулума, который в американской высшей школе представляет собой единство личностно ориентированных целей обучения; содержания обучения, отобранного в соответствии с целями; педагогическими стратегиями усвоения содержания и достижения целей обучения и критериев оценки. Обоснованы первоочередные задачи, которые надлежит решить, чтобы обеспечить эффективное функционирование американских моделей в украинских педагогических вузах и определены направления дальнейших исследований в сфере индивидуализации учебного процесса как оптимального пути решения главного требования современности – подготовки творческой личности специалиста, способного к самореализации и самосовершенствованию.

Ключевые слова: концепция, модель, индивидуализация, консультационный диалог, куррикулум, когнитивный стиль, самоактуализация, тьютор.

SUMMARY

Smalko L. Individualized Instruction in the Process of Training of the Future Teachers at the USA Universities. – Manuscript.

The thesis to gain Candidate's degree in the Pedagogical Science. Speciality 13.00.09 – Theory of instruction. – National Pedagogical University. – Kyiv, 2000.

The dissertation is devoted to the research of the theoretical background of the American scientists and their approaches to the problem of individualization and investigation of the practical models of the individualizing instruction which are being used at the universities in the USA. Integrated and systematizing approach to the research of the subject of the dissertation gave the possibility to find out the regularities of application of the individualizing instruction models in the field of training teachers at the American universities and colleges at various stages pedagogical education: vocational orientation at school, basic teacher education at the university or college and postuniversity training. The individualizing teaching strategies in the USA are based on the ideas of "Behavioristic", "Cognitive" and "Personalistic" trends in philosophy and psychology. These traditions seem to comprise the major approaches that have dominated in teacher education in this country in recent years. In fact the system of the individualized instruction seems to be an eclectic one, which incorporated elements from two or more general orientations into a single program.

The investigation of the problem shows that the fundamental task of teacher education, determined in education goals, educational experiences, institutional arrangements and the contexts in which teaching is carried out, is to develop prospective teacher's capacities for reflective action and to help them examine the moral, ethical and political issues as well as the instrumental issues that are embedded in their everyday thinking and practice. The thesis deals with the three most important components of personalized system of teacher instruction: the motivational directions, the system of goals, aims and objectives responding to individual needs, and the individualized controlling system. It was found out that the theory of curriculum and the structure of it are based on the idea of learner self-direction, describes the learning strategies to be taken by the students to enhance their own learning, to make learning easier, faster, more enjoyable and effective, more transferable to new situations. It helps to improve proficiency and achieve greater self-confidence.

The dissertation presents a profound analysis of the ways and methods applied by the American university teachers to achieve all-round individualization of the instruction at the universities and colleges and to educate the student teacher as a personality ready for self-evaluation and self-actualization in practical work.

One of the most important items in the thesis are the conclusions about the level of readiness of the Ukrainian system of teacher education to adapt the American models of individualizing instruction. The conclusions are experimentally approved. An important accomplishment of the investigation is the substantiation of the possible ways and necessary conditions for application of the USA experience of individualized instruction in the higher education of Ukraine.

The most urgent among them are:

- 1) creation of the corresponding methodical and technical basis;
- 2) changing the position of a teacher in the process of instruction from informative and controlling into consultative and corrective;
- 3) improving the psychological and pedagogical knowledgeability of higher school teachers on the basis of mastering the skills of interpersonal communication;
- 4) creation of special programs on training tutors and consultants, who know perfectly how to compose the consultative dialogue with students taking into consideration their individual motives and inclinations in education.

The conclusions made in the course of investigation can be useful in a number of ways. They can help to achieve a better understanding of one's own assumptions about teaching as well as teaching practices, lead to a richer conceptualization of teaching and serve a basis for self-evaluation and

self-improvement and are therefore an important component of professional development. The theses will promote a perfect basis for increasing the qualitative level of Ukrainian system of education.

Key words: application, autonomous learning, cognitive style, counseling, curriculum, individualized instruction, investigation, education goals, motivational direction, self-evaluation, tutor.

Підп. до друку 15.07.2000. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарн. Таймс. Зам. 188. Обл.-вид. арк. 0,8.
Ум. друк. арк. 1. Наклад 100 пр.
Віддруковано у редакційно-видавничому відділі “Вежа”
Волинського державного університету ім. Лесі Українки.
Адреса друкарні: 43025 м. Луцьк, пр. Волі, 13.
Тел. (03322) 2-35-52. Факс (03322) 4-03-18.